

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Christopher Ocker: The Hybrid Reformation: A Social, Cultural, and Intellectual History of Contending Forces. Cambridge: Cambridge University Press, 2022 [Kirja-arvostelu]

Leinonen, Tapio

Teologinen julkaisuseura

2024-06-03

Leinonen, T 2024, 'Christopher Ocker: The Hybrid Reformation: A Social, Cultural, and Intellectual History of Contending Forces. Cambridge: Cambridge University Press, 2022 [Kirja-arvostelu]', Teologinen Aikakauskirja, Vuosikerta. 129, Nro 2, Sivut 219-221. <https://doi.org/10.62442/ta.145870>

<http://hdl.handle.net/10138/596864>

10.62442/ta.145870

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

tehistoriallisille kysymyksille, esimerkiksi juuri kirjahistorialle tai vaikkapa tieteen historialle. Olisi harmi, jos lukija ei löytäisi kaikkea tätä tietoa epätasällisen otsikoinnin vuoksi. Myös Anu Lahtisen suurpiirteisesti otsikoitu pohdinta ”Miten tutkia 1500-luvun ihmiseloa?” sisältää niin painavaa asiaa tutkimusnäkökulmien lomittuneisuudesta (intersektionaalisuudesta) ja tutkijan position reflektoinnista, että se olisi ansainnut selkeämmän otsikoinnin ja sitä kautta enemmän näkyvyyttä teoksen kokonaisuudessa.

Kokonaisuutena teos tarjoilee monipuolisen näkymän siihen, minkälaisia menetelmiä historiantutkimuksessa tällä hetkellä käytetään sekä laajemminkin siihen, minkälaiset aiheet ja lähestymistavat ovat arvostettuja juuri nyt. Mitään kaikenkattavaa katselmusta koko suomalaisen historiantutkimuksen kenttään on turha odottaa, mutta avatut näkymät ovat perusteltuja ja kiinnostavia. Valikoimasta löytyy hyödyllistä pureskeltavaa niin aloittelevalle kuin varttuneemmallekin historioitsijalle, vaikka juuri oma näkökulma ei olisikaan edustettuna. Teoksesta kokonaisuudessaan välittyvä sanoma on sellainen, että sen soisi tulevan ymmärretyksi historiantutkijapiirejä laajemminkin. Tieteellisesti vakavasti otettava historiantutkimus edellyttää rautaista, vuosien harjoittelun myötä kehittyvää ammattitaitoa. Jo historiantutkimuksen perusmenetelmien hallinta vaatii harkintaa ja osaamista – oman ja lähialojen tutkimusperinteiden, teorioiden, menetelmien ja historiallisten aineistojen sekä tutkittavien aikakausien ja aiheiden syvällistä tuntemusta. Lisäksi tämän tietotaidon pohjalta pitää osata valita ja tuunata juuri omaan tutkimukseen sopivat menetelmät pohtien samalla kriittisesti muun muassa aineistojen ja käytettyjen käsitteiden soveltuvuutta. Oikeaa historiantutkimusta ei toisin sanoen voi tehdä nopeasti fiilispohjalta. *Avaimia menneisyyteen* rohkaisee tarttumaan tähän vaativaan työhön ja antaa siihen hyödyllisiä työkaluja.

Dos. Päivi Räisänen-Schröder
Akatemiatutkija,
kirkkohistorian yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto

<https://doi.org/10.62442/ta.145869>

CHRISTOPHER OCKER

The Hybrid Reformation: A Social, Cultural, and Intellectual History of Contending Forces. Cambridge: Cambridge University Press 2022. 310 s.

Christopher Ockerin teos haastaa kääntämään reformaatiotutkimuksen katsetta uuteen suuntaan. Kirjan otsikko antaa vihiä kattavasta ja kiinnostavasta kokonaisuudesta, jonka kymmenen lukua piirtävät reformaatiosta kuvan pitkäkestoisena monien tahojen tietoisena ja tiedostamattoman vaikutustyön tuloksena, sosiaali-, kulttuuri- ja aatehistorian keinoin. Teos liittyy vallitsevaan tutkimustraditioon tarkastelemalla reformaatiota pitkänä ilmiönä ja siirtää katsetta reformaation totutusta keskiöstä sen liepeille ja sivuhenkilöihin.

Teoksen kansikuva, Barthel Behamin *Muotokuva miehestä* (1525–30), esittää kohti katsovaa varttunutta mustakaapuista miestä, joka pitää kädessään mustaa hattua. Katsoin itse pitkään kuvaa ajatellen sen esittävän Martin Lutheria lukuisten muiden reformaatio-opusten tavoin, kunnes tarkensin katsettani ja huomasin, etten tunnekaan kuvan miestä. Nykykatsoja ei tiedä, kenestä on kyse, eikä sitä, kuinka reformaatio hänen elämänsä vaikutti. Lukijakaan ei kirjan sivuilta opi kansikuvan miehestä itsestään mitään. Ockerin kirja kertoo reformaatiosta, joka vaikutti muotokuvan henkilön kaltaisten ihmisten elämään riippumatta siitä, tunnettiinko tai nähtiinkö heitä omana elinaikanaan, saati sitten viisi vuosisataa myöhemmin.

Teos kuvaa reformaation vaikutusta niin kutsutun kolmen ”perusjoukon” kautta. Haastavasti käännettävä englanninkielinen ”three basic forces” voisi ehkä kääntyä myös osapuoliksi tai vaikutus- ja vastavoimiksi. Otsikkoon nostettu ”contending forces” auttaa lukijaa joka tapauksessa oikeaan suuntaan. Kirja nostaa kahden tutkimuksessa tyypillisesti esiintyvän osapuolen – katolisten ja protestanttisten teologien – rinnalle tarkasteluun erityisesti kolmannen joukon, joka osin lomittuu kahteen edellä mainittuun ja osin eroaa niistä. Ocker kuvaa kolmatta joukkoa tavaliseksi kansaksi, väeksi, joka reagoi reformaatioon eri tavoin, kuten väkivallalla, välinpitämättömyydellä, opportunistisilla, epäilyksellä tai jollain

odottamattomalla tavalla. Kolmannen joukon väki altistui reformaatiolle tai jopa joutui sen aikaansaamien ilmiöiden uhriksi uskonnollisista näkemyksistään riippumatta. Sosiaalishistorialle epätyypillisesti teos nostaa kolmannen joukon osaksi maallikoiden ja sivustaseuraajien rinnalle myös katolisten ja protestanttisten pääuomien väliin putoavat teologit ja intellektuellit, joihin reformaatio vaikutti riippumatta heidän osallisuudesta siihen. Toisinaan kolmantena vastavoimana Ocker näkee myös esimerkiksi omaisuuden, joka vaikutti uudella tavalla reformaation jälkeisessä ajassa ilman luostarilaitosta ja köyhyyslupauksen antaneita ihmisiä. Teos kuvaa reformaatiota ilmiönä, johon vaikuttivat kahtiajako katolisen ja protestanttisen itseymmärryksen välillä sekä uskonnollisesta kahtiajaosta syntyneet kompromissit ja epäluulot.

Kirjan kymmenen lukua on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäinen keskittyy reformaation yhteiskunnalliseen vaikutukseen, toinen tarkastelee reformaation ja myöhäiskeskiaikaisen skolastiikan suhdetta ja kolmas reformaatiota ja Raamatun tulkintaa. Reformaatiotutkimusta tuntevalle aiheet ovat tuttuja, mutta Ockerin tapa lähestyä kohteitaan herättää tuoreita ajatuksia. Luvut taustoittavat aatehistoriallisesti kirjan perusajatusta pitkältä ajalta.

Ensimmäinen osa pyrkii avaamaan heresian, erityisesti anabaptismin, kautta nähtyjä ihmisiä osana laajempaa reformaation kokonaisuutta. Anabaptistileiman alle luettiin moninaisesti katolisista ja protestanttisista valtauomista poikkeavia kristittyjä riippumatta harhaoppisyytöksen laadusta. Mieleenpainuvimmassa ja eniten tilaa saavassa tapauksessa kuvataan aatellisen leskirouva Barbara Schweikartin elämää talonpoikaissodan jälkimainingeissa. Schweikartin kautta kuvataan poliittisen ja uskonnollisen muutoksen vaikutusta lesken elämään erityisesti perintökiistassa tämän serkun Ulrichin kanssa. Ulrich Schweikart ei osallistunut aikansa polttaviin uskonnollisiin kiistoihin, mutta yritti saada serkkunsa omaisuuden itselleen vetoamalla oikeudessa tämän anabaptistiuteen. Barbara oli perhekuntineen antanut kastaa itsensä uudelleen aikana, jolloin anabaptismi ei vielä ollut laitonta. Schweikartin

tapauksen kautta Ocker pohtii naisten asemaa ja omistamista luostarien lakkauttamisen jälkeen sekä reformaation mahdollistamaa poliittista ja taloudellista opportunistia uskonnollisten kiistojen siivellä. Reformaatio toi muutoksen omistamiseen ja omaisuuteen, jonka Ocker laskee osaksi kolmatta vaikutusjoukkoa. Muuttuva tilanne toi esiin opportunistia ja yllättäviä omistamisen haasteita.

Ocker avaa esimerkkien kautta hybridi-ikkunoita reformaatioon ja kuvaa epävarmoja, moniselitteisiä ja sattumanvaraisia tilanteita peilinä vahvalle tunnustukselliselle jaottelulle. Ambivalentin suhtautumisen ja keskitietä hakevan teologian rooli polarisaation välttämiseksi näkyi esimerkiksi Stuttgartissa, jossa reformaatio toteutettiin tehokkaasti, mutta kansan mielenmuutos, tavat ja käytännöt kääntyivät hitaammin. Kansa luopui vanhoista tavoistaan surun saattamana. Teos nostaa esille teologeja ja vaikuttajia, joille tunnustuskuntauskollisuutta tärkeämpää oli keskitien ja kompromissin löytäminen. Eniten esillä oleva ajattelija on Erasmus Rotterdamilainen.

Kirja avaa näkökulmia, jotka rikastavat kuvaa uskonnosta tunnustuskuntaidentiteettejä dynamisempänä ja joustavampana ilmiönä. Teoksen esimerkeissä ihmiset kärsivät tai hyötyivät reformaatiosta sivustaseuraajina olematta automaattisesti radikaaleja tai valtavirtänäkemysten puolestapuhujia. Maltillinen sivustaseuraaja, jota reformaation ajatukset eivät vakuuttaneet, tai kompromissihakuinen teologi kuuluvat radikaalireformaation ohella osaksi kolmatta perusjoukkoa.

Kirjan toinen osa käsittelee reformaatiota osana myöhäiskeskiajan aatehistoriallista kehitystä. Yksi aatehistoriallisten lukujen läpileikkaava teema on vakiintuneiden termien ymmärtäminen osana laajempaa kontekstia. Ocker avaa aatehistoriaa taustoittamalla termien, kuten nominalismi ja skolastiikka, yksinkertaistavaa käyttöä, jonka vaikutus tulkintatraditiossa on johtanut ylitulkintoihin. Hän pohtii myös henkilöiden mukaan nimettyjen aatevirtausten, kuten ockhamilaisuus, sisältämiä merkityksiä suhteessa niille nimen antaneiden henkilöiden omaan ajatteluun. Termillä osutaan sukupolvet ylittävään tulkintatraditioon,

jonka ketjussa sen nimeä kantava teologi, filosofi tai humanisti on yhtenä osana. Ockerin mukaan yksittäisen termin alle nimetyn koulukunnan sijaan reformaatioissa vaikutti merkittävästi myöhäiskeskiaikaisen dialektiikan kokeileva ja keskustelevala perinne, jonka hän nostaa niin ikään osaksi kolmatta joukkoa.

Toinen osa sisältää myös reformaatiotutkimussynteesiä aina Luther-renessanssista keskiajan tradition huomioivaan nykylinjaan, Obermanista Leppiniin asti. Ocker suhtautuu kriittisesti ajatukseen reformaatiosta tieteellisen ja kulttuurisen murroksen lähtökohtana ja pyrkii asettamaan teologisen kehityksen osaksi laajempaa yhteiskunnallista ja kulttuurista muutosta. Ocker ei väheksy reformaation historiallista merkitystä, mutta haastaa näkemään sen innovatiivisuuden ja vaikutushistorian kapeampana osana 1500-luvun laajoja kulttuurisia ja yhteiskunnallisia kehityssuuntia.

Teoksen kolmas osa jatkaa samalla linjalla ja osoittaa, miten reformaation raamatuntulkinta rakentui myöhäiskeskiajan kirjallisen, historiallisen, allegorisen ja hengellisen tulkintatradition päälle, mikä linkittyi myös Erasmusken humanismiin. Keskeisten reformaattoreiden vaihteleva johdonmukaisuus on yksi tekijä, jolla teos avaa kolmannen joukon näkymiä. Tunnustuskuntarajojen ilmaantuminen raamatuntulkintaan johti uusille linjoille keskiajan traditiosta, joskin Ocker osoittaa, miten siitä löytyi merkkejä myös pitkään reformaation jälkeen. Toisinaan muutosvoimana reformaatioissa oli pyrkimys osoittaa vastapuolen ajatukset vääriksi yhtäläisyyksistä piittaamatta. Ocker mainitsee esimerkkinä raamatuntulkinnan sattumanvaraisuudesta Jean Calvinin kritiikin Sebastian Castellion tulkintaa kohtaan, jonka vikana oli liika samankaltaisuus Calvinin oman näkemyksen kanssa.

Teos on syntynyt viidentoista vuoden aikana ja kirjan kymmenestä luvusta viisi on julkaistu aikaisemmin. Tämän huomaa toisinaan kirjan sisäisen koherenssin puutteena. Episodimaiset luvut ovat hieman irrallisia ja poikkeavat toisistaan suuresti: kirja kuljettaa lukijaa sosiaali-, kulttuuri- ja aatehistorian syvästä päädyistä toiseen. Kokonaisuutta ajatellen lukuja olisi voinut silloittaa toisiinsa

enemmän, mutta yksittäisinä tapauksina luvut ovat kiinnostavia ja elävästi kirjoitettuja. Viimeinen luku vetää kirjan teemoja hieman yhteen, mutta kirja olisi hyötynyt laajemmasta yhteenve-toanalyysistä ja lukujen avaamien polkujen yhteen tuomisesta. Toisaalta, kuten Ocker osoittaa, kaikki reformaation polut eivät johda yhteen. Koherenttia narratiivia ei ole aina mielekästä luoda monikerroksisesta kertomuksesta, jonka tekijöillä on erilaisia intressejä ja rooleja.

Ockerin piirtämä reformaatiohybridi on uskottava kuva uskonnollisista uudistus- ja säilytyspyrkimyksistä, joihin lomittuu niistä seuranneita ja niihin eri tavoin suhteutuneita ilmiöitä. Teoksen ehdottomana ansiona on sen pitkä aatehistoriallinen taustoittaminen. Teos tuo reformaatiotutkimuksessa tuttuja ilmiöitä esille uudesta näkökulmasta. Se herättää pohtimaan, mitä ja kenet näemme, tai kenen ohi katsomme, kun tarkastelemme reformaatiota. Ockerin mukaan tutkimuksessa on huomioitava kahden tunnustuskuntalinjan lisäksi niihin sisältyvä sekä niiden ulkopuolelle rajautuva monitulkintaisuus, kompromissit, yllättävyys ja sattumanvaraisuus. Hybridireformaatio huomioiyhtä paljon Lutherin, Calvinin ja muiden voimahahmojen teologisen argumentoinnin, Erasmusken ja katolilaisten kommenttipuheenvuorot niihin, niiden sisältämät mahdollisuudet monitulkintaisuuteen sekä vielä niistä seuranneet historialliset tapahtumat. Barbara ja Ulrich Schweikartin suvun perintö ja muut kirjassa mainitut esimerkit ovat elävä osa reformaatiohistoriaa, minkä Ockerin teos auttaa huomaamaan. Ockerin hybridireformaatio koostuu kompromisseista ja sattumanvaraisuuksista kaikkien kolmen vaikutusvoiman kohdalla. Teos tarjoaa lukijalle palapelin reunat ja väläyksiä keskelle muodostuvasta, tutkimuksen alati tarkentamasta ja täydentämästä kuvasta.

Tapio Leinonen, TM
Väitöskirjatutkija
Helsingin yliopisto

<https://doi.org/10.62442/ta.145870>